

از آنجا که عمده مطالب کتاب حوزه نجف و فلسفه تجدد در ایران متن حروفچینی شده سه نشریه فارسی چاپ نجف یعنی **الغری**، **درة النجف** و **نجف** است و گردآورنده کتاب در خصوص این نشریات توضیح مبسوطی ارائه نداده است، لازم دیده شد تا در خصوص دو نشریه نخست که از اهمیت بیشتری برخوردار است، یعنی **الغری** و **درة النجف** مقاله جداگانه‌ای ارائه گردد.

پیش از آن که بخواهیم به معرفی مجلات **الغری** و **درة النجف** بپردازیم، لازم است این نکته را یادآور گردیم که این دو مجله در شمار جراید مدافع مشروطه به‌شمار می‌آیند و زمان انتشار آنها مقارن با استقرار مشروطه در ایران - پس از استبداد صغیر - و برپایی مشروطه در عثمانی بوده است.

استقرار مشروطیت در ایران و عثمانی آنچنان بر شکوه و جلال آخوند خراسانی افزود که جمعی از شاگردان و پیروان وی مترصد شدند که از فرصت به دست آمده استفاده کنند و با انتشار مجله‌ای به اعتلای مشروطیت و پیوند میان تدین و تمدن بپردازند. در نتیجه، شش ماه پس از خلع قدرت از محمدعلی‌شاه، نخستین مجله فارسی چاپ نجف با عنوان **الغری** در تاریخ دی‌حجبه ۱۳۲۷ هـ. ق. انتشار یافت. وقتی این مجله پس از دو شماره توقیف شد، در تاریخ ۲۰ ربیع‌الاول ۱۳۲۸ هـ. ق. مجله دیگری با نام **درة النجف** به جای آن انتشار یافت.

نگارنده این سطور تلاش دارد، ضمن معرفی دو مجله **الغری** و **درة النجف** که از جمله جراید فارسی چاپ خارج در عصر مشروطه به‌شمار می‌آیند، نگاهی اجمالی نیز به محتوای این دو مجله داشته باشد.

اما پیشتر لازم است این مطلب بیان گردد که شاگردان و پیروان آخوند خراسانی همزمان با انتشار نخستین شماره **درة النجف** که در ربیع‌الاول ۱۳۲۸ هـ. ق. منتشر گردید، اقدام به انتشار دو مجله دیگر نیز کردند که یکی عربی و دیگری فارسی بود. این دو مجله عبارت بود از:

الغری و درة النجف

نخستین نشریات فارسی
چاپ نجف اشرف
(۱۳۲۷-۱۳۲۸ هـ. ق.)

○ معین‌الدین محرابی

العلم

مجله **العلم** به همت سیدهبه‌الدین شهرستانی، از شاگردان آخوند خراسانی از ربیع‌الاول ۱۳۲۸ هـ. ق. به زبان عربی منتشر شد.^۱ محیط طباطبایی درباره این مجله گوید: «باید دانست **الغری** فارسی در نجف و جانشین آن **درة النجف** فارسی، مانند مجله عربی **العلم** که سیدهبه‌الدین شهرستانی در همان نجف انتشار می‌داد، با نفوذ آخوند ملاکاظم خراسانی و قدرتی و موقعیتی که در مبارزه [با] استبداد و [دفاع از] مشروطه نصیب او شده بود بی‌ارتباط نبود».^۲

نجف

مجله **هفتگی نجف** در راستای اندیشه‌های آخوند خراسانی و مشروطه‌خواهان از ربیع‌الثانی ۱۳۲۸ هـ. ق. انتشار یافت. مدیریت این مجله را در شماره‌های نخستین سیدمسلم زاون‌زاده برعهده داشت و در شماره‌های بعد، حاجی محمدبن حاجی حسین به سمت مدیرمسئول و شیخ حسین تهرانی به سمت مدیرکل و صاحب‌امتیاز معرفی شده‌اند.^۳

نخستین نشریات فارسی چاپ نجف اشرف: **الغری** و **درة النجف**

الغری

آقامحمد محلاتی^۴ از علمای روشنفکر و از مریدان و شاگردان آخوند خراسانی که به آزادی و تحول اندیشه و نیز ترقی مسلمانان علاقه خاصی نشان می‌داد در سال ۱۳۲۷ هـ. ق. به همراه دوست آزاداندیش خود، حاج‌شیخ حسین صحاف اصفهانی^۵ که وی نیز از یاران آخوند خراسانی بود، اقدام به انتشار مجله **الغری**^۶ کرد که نخستین مجله فارسی چاپ نجف به‌شمار می‌آید. مدیریت و نویسندگی مجله را آقامحمد محلاتی برعهده داشت و ناشر آن نیز حاج‌شیخ حسین صحاف اصفهانی بود. از این مجله بیش از دو شماره انتشار نیافت. شماره اول در تاریخ ذی‌حجه ۱۳۲۷ هـ. ق. انتشار یافت و با دو ماه فاصله دومین شماره آن در ۱۸ صفر ۱۳۲۷ هـ. ق. منتشر شد.

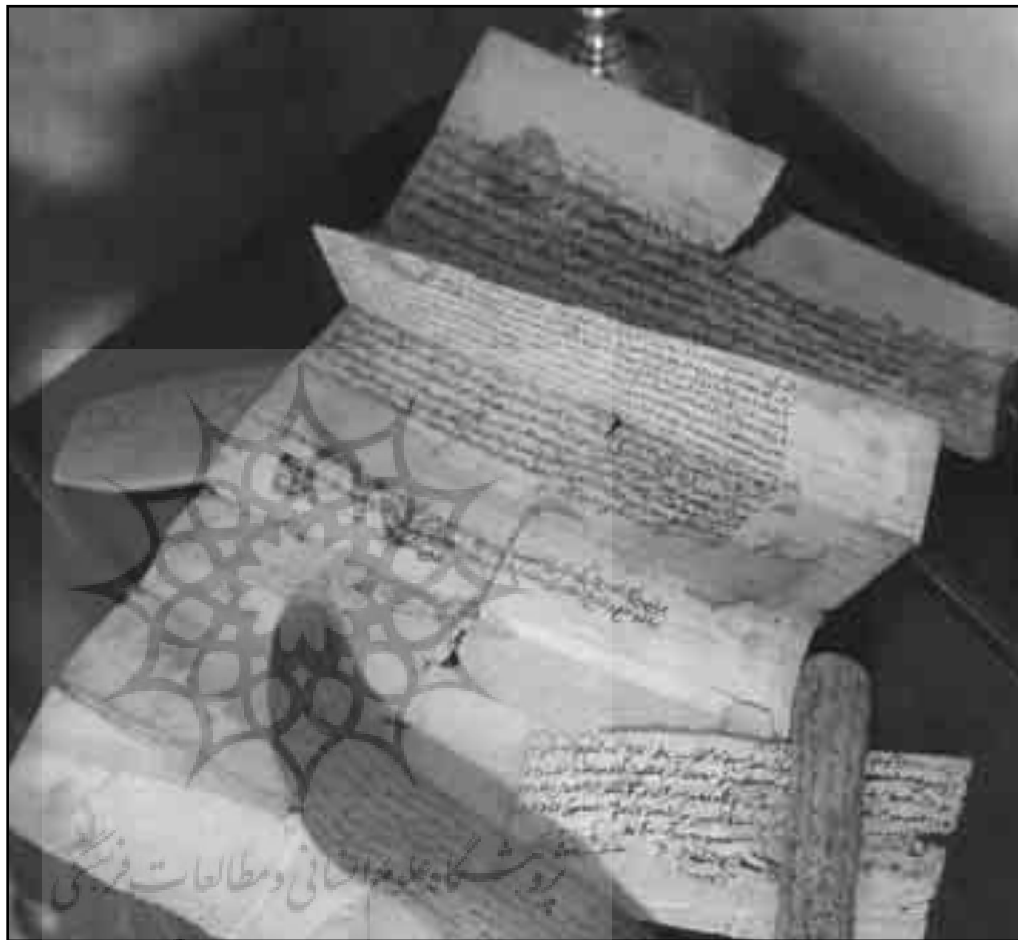
مرتضی مدرسی چهاردهی در مقاله کوتاه و موجزی با عنوان «نخستین مطبوعات فارسی در عراق»، در اشاره به این مجله گوید:

«**الغری**، مجله فارسی شماره اول در ۶۲ صفحه مورخ ذی‌حجه ۱۳۲۷ قمری و چاپ نجف اشرف در چاپخانه علوی. صاحب و مدیر آقامحمد محلاتی و صاحب‌امتیاز حاج‌شیخ حسین صحاف اصفهانی مدیر کتابخانه، شماره دوم در ۳۲ صفحه، ۱۸ صفرالمظفر ۱۳۲۸ هـ. ق. نشر شده است.

الغری مجله‌ای است اصلاحی در دفاع از دین و اسلام و تطبیق دین و دانش. قیمت اشتراک در کشور عثمانی دو مجیدی و در ایران ۲۵ قران و در سایر کشورها ۱۲ فرانک».^۸

این در حالی است که محمد صدرهاشمی در کتاب تاریخ جراید و مجلات ایران در خصوص این مجله به اشتباه گوید:

«مجله **الغری** به مدیری و نویسندگی آقامحمد محلاتی و ناشر آن حاج‌شیخ حسین اصفهانی، در نجف اشرف تأسیس و در سال ۱۳۲۸ قمری منتشر گردیده است. از مجله **الغری** بیش از یک شماره منتشر نشده و به علت مخالفت با قانون مطبوعات، دولت عثمانی آن را توقیف و از انتشار آن

جلوگیری نموده است. پس از توقیف مجله، به عوض الغری مجله دیگری با همان سبک و روش به نام **درة النجف** در ربیع‌الاول سال مذکور انتشار یافته و...»^۹

شماره اول مجله الغری در ذی‌حجة ۱۳۲۷ هـ. ق. منتشر شده و مشتمل بر ۶۴ صفحه است که دو مقاله را شامل می‌گردد. این دو مقاله عبارت است از: «تمدن و تدین» و «لثالی المربوطه فی وجوب المشروطه». مقاله اخیر تألیف اسماعیل محلاتی غروی است.

شماره دوم در ۱۸ صفرالمظفر ۱۳۲۸ هـ. ق. منتشر شده و مطالب آن از صفحه ۶۵ تا ۹۶ را شامل می‌گردد که دربرگیرنده دو مقاله است. یکی با عنوان «مقدمه دوم» و دیگری با عنوان «مقدمه شریفة واجبه».

نویسندگان مجله الغری

اگرچه نویسندگان مقالات مجله الغری نامعلوم مانده‌اند، مسلم است که مباحث اساسی مندرج در آن به قلم شاگردان و پیروان آخوند خراسانی نوشته شده است که از آن جمله‌اند: آقامحمد محلاتی و پدرش شیخ اسماعیل محلاتی و نیز شیخ آقابزرگ تهرانی صاحب الذریعه.

منابع دیگر به پیروی از کتاب تاریخ جراید و مجلات ایران، زمان انتشار این مجله را سال ۱۳۲۸ هـ. ق. اعلام کرده و یادآور شده‌اند که بیش از یک شماره انتشار نیافته است.

این نکته واضح و مبرهن است که اساس سخن صدرهاشمی در تاریخ جراید و مجلات ایران، استوار بر مطلبی است که در شماره نخست مجله **درة النجف** درج گردیده است که گوید:

«مجله الغری به واسطه اتهام مخالفت با قانون مطبوعات، پس از طبع و نشر یک جزء آن از طرف حکومت محلیه در عهده توقیف و تعطیل درآمد.»^{۱۰} عبارت فوق، حکایت از توقیف یک شماره این مجله دارد و نه انتشار فقط یک شماره. بنابراین، می‌باید بعد از عبارت «پس از طبع و نشر» مکتبی کوتاه صورت گیرد یا ویرگولی قرار داده شود.

۱. آقامحمد محلاتی (۱۲۹۵-۱۳۳۷ ه. ق.) علاوه بر نوشتن مقالاتی در مجلات **الغری** و **درة النجف**، سردبیری این دو مجله را نیز برعهده داشت. از وی کتاب **گفتار خوش یارقلی** در دو مجلد به جای مانده که پس از درگذشت وی به سال ۱۳۴۵ ه. ق. در نجف اشرف به چاپ رسیده است.

۲. شیخ اسماعیل محلاتی (پدر آقامحمد محلاتی) (وفات ۱۳۴۳ ه. ق.)، از وی مقاله‌ای با عنوان «لالی المربوطه فی وجوب المشروطه» در مجله **الغری** درج گردیده است. مجله **درة النجف** در اشاره به این مقاله گوید:

«لئالی المربوطه فی وجوب المشروطه، در اثناء درج آن در مجله **الغری**، در بوشهر به همت اسلام‌پرستانه جناب مدیر محترم مظفری آقامیرزا علی آقای شیرازی «دام توفیقه از طرف حکمران آن حدود جناب دریابگی دام اقباله طبع و نشر شد و تغییر اسم مجله [از **الغری** به **درة النجف**] موجب گردید که از طبع بقیه آن کتاب مستطاب اغماض شود».^{۱۳}

شیخ آقابزرگ تهرانی در کتاب **الذریعه** در اشاره به این رساله که البته اندک تغییری در عنوان آن دیده می‌شود گوید: «دلالی المربوطه فی بیان حقیقه المشروطه و تأییده. تألیف شیخ اسماعیل بن ملامحمدعلی محلاتی، چاپ بندر بوشهر به سال ۱۳۲۷ ه. ق. ۵۹ ص.»^{۱۴}

اهداف و آرمانهای ناشران مجله **الغری**

آنچه از شماره دوم مجله **الغری** برمی‌آید گویای این مطلب است که اهداف و آرمانهای ناشران این مجله، ایجاد تلفیق میان تدین و تمدن، احترام به قانون و استقرار مشروطه در ایران بوده است.

جهت آشنایی بیشتر با این اهداف لازم است نگاهی به شماره دوم مجله **الغری** و دو مقاله مندرج در آن بیندازیم.

نخستین مقاله این مجله که عنوان «مقدمه دوم»^{۱۵} بر آن نهاده شده بیانگر این مطلب است که تلفیق میان تمدن و تدین لازم است و ترویج و تعمیم آن نیز جز با تکیه بر آرای مردم و رعایت قانون میسر نخواهد گردید.

دومین مقاله با عنوان «مقدمه شریفه واجیه»^{۱۶} که احتمالاً بخشی از رساله لئالی المربوطه فی وجوب المشروطه است به بررسی سلطنت استبدادی و مشروطه می‌پردازد و در ارجحیت مشروطه بر استبداد مطالبی بیان می‌دارد و ضمن آن یادآور می‌شود:

«مشروطیت سلطنت تقییدی است در کیفیت استیلای سلطان بر مملکت و قصر تصرفات اوست در امور ملکیه بر هر تصرفی که صلاح اهل مملکت در آن بوده باشد از روی شور امنای آنها، دخلی به مذهب اهل آن مملکت ندارد، مسلم باشند یا کافر، عادل باشند یا فاسق».^{۱۶}

در جای دیگری از این مقاله، در حمایت از فرامین علمای مدافع مشروطه آمده است:

«حضرات آیات‌الله که به وجوب مشروطیت حکم فرموده‌اند نه آن است که به امر مجملی حکم فرموده باشند؛ بلکه مشروطیت در پیشگاه نظر انور آنها مفصل و مشروح است و از هیچ نکته از نکات آن غافل نیستند و به خوبی در نزد آنها روشن و آشکار است که جاری شدن مشروطیت با لوازم واقعی آن در ایران، از روی راستی [و] بدون خیانت، باعث آبادی ملک و ملت و نفوذ احکام و اجرای آنها در مجاری خود خواهد شد».^{۱۷}

توقیف مجله **الغری** و تغییر آن به **درة النجف**

مجله فارسی **الغری** که اولین شماره آن در آخرین ماه سال ۱۳۲۷ ه. ق. یعنی در ذی‌حجه انتشار یافته بود، پس از دو ماه، در ۱۸ صفر ۱۳۲۸ ه. ق. پس از انتشار دومین شماره، بلافاصله با حکم تعطیل و توقیف مواجه گردید و دلیل توقیف نیز اتهام مخالفت با قانون مطبوعات عثمانی ذکر شد.

در شماره دوم این مجله، مطلبی که دال بر اهانت یا بی‌حرمتی به شخص یا اشخاصی یا افشای اسراری باشد دیده نمی‌شود. از این رو، فقط می‌توان احتمال داد که مجله بدون اذن حکومت محلی منتشر شده و دلیل توقیف نیز همین باشد. آنچه این احتمال را مقرون به صحت می‌نماید این نکته است که مجله بلافاصله تغییر نام داد و از ماه بعد یعنی از ۲۰ ربیع‌الاول ۱۳۲۸ ه. ق. با نام **درة النجف** و با همان صبغه و سیاق سابق منتشر شد.

در پشت جلد نخستین شماره **درة النجف** دلیل توقیف و تغییر نام، بیان شده است:

«اخطار: خاطر مشترکین عظام و قارئین کرام را مسبوق می‌دارد، مجله **الغری** به واسطه اتهام مخالفت با قانون مطبوعات، پس از طبع و نشر، یک جزء آن از طرف حکومت محلیه در عهده توقیف و تعطیل درآمد تا آنکه در محکمه جزاء، برائت ذمه اداره از اتهام ارتکاب خلاف قانون واضح و مبرهن گردید.

و چون در ضمن ایام تعطیل و توقیف، از طرف مشترکین و دوستان کتبا و شفاهاً از اداره درخواست نمودند که لفظ (**الغری**) به واسطه قلت استعمال در محاوره و مخاطبه فارسی‌زبانان در اذهان کثیری از آنان خالی از غرابت نیست و اگر تبدیل به اسمی شود که با ذهن عموم مانوس باشد اولی و اصوب خواهد بود، لذا برحسب صلاحدید جمعی از اعلام دامه برکاتهم، مجله **الغری** را به **درة النجف** مرسوم نموده مجدداً [...] به حضور متصرف پاشا حکمران کربلائی معلا تقدیم داشته، استدعای امضای (**درة النجف**) را از مقام منبع متصرف نموده، مقرون به اجابت و ممضی و مقبول افتاد.

از مشترکین عظام رجاء عفو از تعطیل مجله **الغری** را داشته و امیدوار بحول و قوه الهی عز اسمه چنانیم که داعیان را به اداء وظیفه هر ماه در تصنیف و تألیف و طبع و نشر مجله مبارکه (**درة النجف**) بدون هیچ عائق و مانعی موفق و مسدد بدارد».^{۱۸}

درة النجف

شماره اول مجله **درة النجف** در تاریخ ۲۰ ربیع‌الاول ۱۳۲۸ ه. ق. یعنی یک ماه پس از توقیف دومین شماره مجله **الغری** منتشر شد. احتمال می‌رود که از مجله **درة النجف** بیش از هشت شماره انتشار نیافته باشد؛^{۱۹} هرچند آخرین شماره‌ای که رؤیت آن ممکن گردید، شماره شش است که در شعبان ۱۳۲۸ به طبع رسیده است.

مشخصات **درة النجف**:

قطع: خشتی کوچک (۱۹×۱۳ سانتیمتر)

نوع کاغذ: کاهی

نوع چاپ: سربی

قیمت: ۲ مجیدی

ترتیب انتشار: ماهانه

جلد شماره ۴ و ۵ (رجب ۱۳۲۸) به این نکته اشاره گردیده که مجله *درة النجف* از شماره ۶ صیغه و سیاق سیاسی نیز به خود خواهد گرفت: «خاطر قارئین کرام و مشترکین عظام را مسبوق می‌دارد، مجله *درة النجف* تاکنون برحسب قانون نمی‌توانست تعرض به امور سیاسی و وقایع مهمه نماید؛ ولی از جزو ششم به واسطه تقدیم مدیر مسئول قانونی، متعرض سیاسیات و نگارش وقایع و اخبار مهمه خارجه و داخله مملکت اسلامیّه خاصه ایران خواهد شد و در نقلیات، معروفیت اشخاص واقعه‌نگار در اداره کافی است».

نویسندگان مجله *درة النجف*

اگرچه نام نویسندگان مجله *درة النجف* همانند مجله *الغری* نامعلوم مانده است، روشن است که این مقالات به قلم شاگردان و پیروان آخوند خراسانی است؛ از جمله:

- آقامحمد محلاتی و پدرش شیخ اسماعیل محلاتی که بیشتر و در ذیل «نویسندگان مجله *الغری*» از آنان یاد شد.

- آقابزرگ تهرانی صاحب کتاب *الذریعه*

در شمار آثار شیخ آقا بزرگ تهرانی، ترجمه فارسی کتاب *المدينة والاسلام* تألیف محمد فرید و جدی به ثبت رسیده است.^{۳۳} صاحب *الذریعه* در این خصوص اذعان دارد که ترجمه فارسی *المدينة والاسلام* را که قسمتی از آن در مجله *درة النجف* به چاپ رسیده، حسب امر شیخ اسماعیل محلاتی انجام داده است.^{۳۵}

یادآوری می‌شود که در مجله *درة النجف* ترجمه‌ای با عنوان «آثار تمدن اسلامی» به چاپ رسیده که نام مترجم قید نگردیده است.^{۳۶} گمان می‌رود این اثر همان باشد که شیخ آقابزرگ تهرانی ترجمه کرده است.

- حجت‌الاسلام آقای شریعت اصفهانی

وی به عرض حال یکی از پیشوایان جعفری مذهب بخارا پاسخ داده است.^{۳۷}

اهداف و آرمانهای ناشران مجله *درة النجف*

اهداف و آرمانهای ناشران این مجله، تلفیق میان تدين و تمدن، احترام به قانون، استقرار مشروطه در ایران بود. به عبارت دیگر، آنچه از مقالات *درة النجف* به دست می‌آید بیانگر این مطلب است که این مجله را باید یکی از نشریات اندیشه‌های روشنفکری در میان روحانیت شیعه به حساب آورد و همین موضوع است که این مجله را از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌سازد. در همین‌جا توجه را به این نکته معطوف می‌سازد که مجله *درة النجف* با صراحت کم‌نظیری تلفیق میان تدين و تمدن را تبلیغ کرده است. از آن هنگام به بعد، علی‌رغم مخالفت‌هایی که با این تلفیق صورت گرفت، بخشی از روحانیت شیعه با آن همراهی نشان داد و وظیفه دفاع از آن را برعهده گرفت. باورها و اندیشه‌های ارائه شده این مجله، بعدها توسط بخشی از روشنفکران مذهبی ایران پی گرفته شد.

مقالات مندرج در *درة النجف*

ش ۱ (۲۰ ربيع الاول ۱۳۲۸):

- آغاز سخن این شماره، مقاله‌ای است که ملازمه تمدن و تدين را مورد توجه قرار می‌دهد و به همین منظور، ابتدا خلاصه‌ای از دو مقدمه‌ای را که بیشتر در نشریه *الغری* ارائه شده است، بیان می‌دارد (ص ۱-۱۴).

چاپخانه: مطبعه علوی (از شماره شش: مطبعه جبل المتین)
محل چاپ: نجف

محرر و مؤلف (مدیر و سردبیر): آقامحمد محلاتی

نشردهنده (صاحب امتیاز و ناشر): حاج شیخ حسین اصفهانی

به همت: آیه‌الله‌زاده آقامیرزا مهدی (فرزند ارشد آخوند خراسانی)

در شماره ۴ و ۵ مجله *درة النجف* که در ماه رجب ۱۳۲۸ هـ. ق. انتشار یافته است (در صفحه ۲۱۰-۲۱۲) ذیل «باب التقریظ والانتقاد»، نامه‌ای درج گردیده که اگرچه نام نویسنده آن مذکور نیفتاده است، برای آشنایی با دو تن از اصلیت‌ترین گردانندگان مجله بسیار ارزشمند است:

«خدمت ذی مکرمت، جناب مستطاب شریعت‌مآب، حاوی الفروع والاصول، جامع‌المعقول والمنقول، آقای محمد محلاتی مؤلف *درة النجف* زیدت افاضاته؛ بهمت والای حضرت ملاذ الانام کھف الاسلام والمسلمین، آیه‌الله‌زاده آقامیرزا مهدی دام ظلّه العالی [فرزند ارشد آخوند خراسانی]، وصول گرامی مجله *درة النجف* که جدیداً از مشرق قبة الاسلام طالع و ساطع گردیده، بی‌نهایت خاطر این داعی بی‌معدا را قرین انبساط داشته».^{۳۸}

تاریخ انتشار و تعداد صفحات هر شماره:

ش ۱ (۲۰ ربيع الاول ۱۳۲۸) ص ۱-۶۴

ش ۲ (ربیع الثانی ۱۳۲۸): ۶۵-۹۲

ش ۳ (۲۰ جمادی الاول ۱۳۲۸): ۹۳-۱۴۰

ش ۴-۵ (غره رجب ۱۳۲۸): ۱۴۱-۲۱۲

ش ۶ (اواسط شعبان ۱۳۲۸): ۳۱۳-۲۵۲

مطالب روی جلد و روش مجله

روی جلد تمامی شماره‌های مجله با حروف درشت عنوان مجله درج گردیده و سال انتشار مجله (یعنی سال ۱۳۲۸) نیز با حروف کوچکتری در همراهی عنوان قرار گرفته است. در سه طرف عنوان مجله نیز آیاتی از قرآن درج شده است. در قسمت بالا، آیه «و نَادِيَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ»^{۳۹} و در طرفین نام مجله نیز به صورت عمودی آیه «فَلَمَّا أَتَيْهَا تُوَدِّي مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ»^{۴۰} آمده است. بخشی از این آیه در طرف چپ «فَلَمَّا أَتَيْهَا تُوَدِّي مِنْ شَاطِئِ» و بخشی دیگر «الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ» در طرف راست درج گردیده است.

در زیر عنوان مجله این عبارت دیده می‌شود: «مجله‌ای است دینی و ادبی، از منافع عامه بحث می‌کند» و سپس «هر ماه یک جزء طبع و توزیع می‌شود. محرر و مؤلف: آقامحمد محلاتی».

کمی پایین‌تر این عبارات مندرج است:

«وجه اشتراک ۲ مجیدی، قیمت در همه جا سلفاً گرفته می‌شود. عنوان مکاتبات: نجف اشرف، اداره *درة النجف*؛ تلگرافی: نجف، *درة النجف*؛ اداره درحک و اصلاح لوايح و مکاتیب مجاز و مختار خواهد بود؛ محل توزیع: قرائتخانه مبارکه؛ وصول وجه اشتراکيه بدون مهر اداره مردود؛ نشردهنده: حاجی شیخ حسین اصفهانی مدیر قرائتخانه».^{۴۱}

روش مجله که از شماره اول «دینی و ادبی» عنوان گردیده بود. از شماره ۶ با افزودن عنوان «سیاسی» اندکی تغییر کرد. در شماره ۶ آمده است: «مجله‌ای است دینی، ادبی، سیاسی، از منافع عامه بحث می‌کند». در پشت

این مقاله، ضروری بودن قانون را گوشزد می‌کند: «قانون از ضروریات وجودیه قامت انسانی است و هرچه که ضروری و لازمه وجود چیزی شد، البته از آن تخلف نکند».^{۲۸}

در جای دیگری از مقاله درخصوص محمدعلی شاه آمده است: «همین که جمعی از اسلام‌پرستان وطن‌خواه [...] در مقام این برآمدند که [...] سلطنت جائزه او را به حدی محدود کنند و کردند [...] از هر طرف صدای وادینا، واشریعتا، ما دین نبی خواهیم مشروطه نمی‌خواهیم بلند شد».^{۲۹}

- «آثار تمدن اسلامی»، ترجمه، (ص ۱۴-۳۰).
- «ارشاد العباد الی عمارة البلاد» (ص ۳۰-۴۸). در این مقاله مسائل سیاسی روز مورد توجه قرار گرفته و ضمن دفاع از مشروطه، از به توپ بسته شدن مجلس انتقاد شده است.

- «اصلاح ادبی» (ص ۴۹-۶۴). این مقاله اصلاح ادبی را در سه بخش تقسیم کرده که این سه بخش عبارت است از: ۱. اصلاح سیاسی (یعنی نظر کردن در سیاست دولت)، ۲. اصلاح علمی (یعنی نظر کردن در معارف و علوم و اصلاح مدارس و مکاتب و تنقیح وزارت معارف و کتب و رسایل و جراید و تهذیب اخلاق) ۳. اصلاح ادبی (یعنی اصلاح آنچه عامه ناس بر آند از آداب و عواید و اخلاق، و واداشتن آنها به پیروی از طریقه حقه مستقیم اسلامی).
ش ۲ (ربیع الثانی ۱۳۲۸): این شماره رؤیت نشد.

ش ۳ (۲۰ جمادی الاول ۱۳۲۸):
- ادامه مقاله‌ای است که در ملازمة تمدن و تدین نوشته شده است (ص ۹۳-۱۰۰).

- ادامه مقاله «اصلاح ادبی» (ص ۱۰۱-۱۱۰). در این مقاله با تکیه بر مشترکات فرهنگی جوامع اسلامی، آنان به اتحاد دعوت شده‌اند.
- «افاده یکی از افاضل دام تأییده در تنقید کلام حاجی عمر ژاپونی» (ص ۱۱۱-۱۱۳). این مقاله به این مطلب می‌پردازد که ما به علم و دانش و صنعت اروپاییان نیازمندیم ولی نباید مرعوب آنان شویم و در حوزه اخلاق و رفتار از آنان تقلید کنیم.

- «باب ظهور و نفوذ اسلام (انجیل برنابا)» (ص ۱۱۳-۱۲۳).
- «باب اخبار علمیه» (ص ۱۲۳-۱۲۸). پیرامون تحصیلات افراد نابینا و ناشنوا و توجه جامعه بشری به این افراد است.
- «بقیه تنقید درة النجف از جزء دوم [الغری] صفحه ۸۹» (ص ۱۲۹-۱۳۱). این مقاله به چگونگی تعلیم و تربیت دختران پرداخته است.
- «باب السؤال والاستیضاح» (ص ۱۳۱-۱۴۰). پیرامون «سوگند خوردن» و «استخراج مجهولات از میز چوبی» است.

ش ۴-۵ (عمره رجب ۱۳۲۸):
- «ابطال تأویل در کتاب و سنة» (ص ۱۴۱-۱۵۸).
- «عرض حال یکی از پیشوایان جعفری مذهبیان بخارا به مقام منبع ریاست روحانی اسلام در نجف اشرف» (ص ۱۵۹-۱۶۰). در این عرض حال به کشتاری که سنی مذهبیان از جماعت شیعه بخارا کرده‌اند اشاره شده و ضمن آن تقاضا شده است که به جهت حفظ جان شیعیان، سب و لعن را از کتابها بردارند.

- «جوابی که حجة الاسلام آقای شریعت اصفهانی [به عرض حال یکی از پیشوایان جعفری مذهبیان بخارا] داده است» (ص ۱۶۰-۱۶۳). در این جواب به وجوب از میان برداشته شدن اختلافات فرق اسلامی توجه داده شده است.

- «باب السؤال والاستیضاح» (ص ۱۶۴-۱۹۶). در این نوشته پیرامون «قصاص»، «مجازات»، «مبدأ اعتدال و انقلاب» و «مبدأ اشتراکیون و اجتماعيون» مطالبی بیان گردیده است.

- «باب اخبار علمیه» (ص ۱۹۷-۲۰۶). پیرامون افتتاح مکتب جعفری در شام.

- «اصلاح ادبی» (ص ۲۰۷-۲۰۹).

- «باب التقریظ والانتقاد» (ص ۲۱۰-۲۱۲).

ش ۶ (اواسط شعبان ۱۳۲۸):

- «اهم وظایف عموم مسلمانان» (ص ۲۱۳-۲۲۲). در دفاع از مشروطیت ایران.

- «بیان‌نامه هیئت کارگران کردستان» (ص ۲۲۲-۲۲۷). در دفاع از مشروطیت ایران.

- الثلثة فی الدین و استقلال المسلمین» (ص ۲۲۷-۲۳۰). در دفاع از مشروطیت ایران.

- «تنبیه» (ص ۲۳۱-۲۳۴). در انتقاد از تحركات روس و انگلیس در منطقه.

- «سیاست حکومت کرمانشاه» (ص ۲۳۴-۲۳۶). در انتقاد از نظام السلطنه که حکومت آن خطه با او بود.

- «اهمیت طبیعی و سیاسی عربستان ایران» (ص ۲۳۷-۲۴۰). در انتقاد از حکومت استبدادی محمره.

- «تبریک» (ص ۲۴۰-۲۴۱). تبریک درة النجف به مستوفی الممالک به مناسبت عهده‌داری ریاست کابینه.

- «اصلاح ادبی» (ص ۲۴۱-۲۴۶).

- «دربارة قصاص» (ص ۲۴۷-۲۵۱).

- «ملحق به جواب حجة الاسلام شریعت اصفهانی» (ص ۲۵۱-۲۵۲).

مواردی از اشتباههای برخی از منابع و مراجع درباره درة النجف .

۱. محمد صدرهاشمی و به تبع او دیگران یادآور شده‌اند که هر شماره درة النجف در ۶۰ صفحه به چاپ رسیده^{۳۰} و حال آنکه تعداد صفحات متفاوت و به این ترتیب بوده است: ش ۱ (ص ۶۴)، ش ۲ (ص ۲۸)، ش ۳ (ص ۴۸)، ش ۴-۵ (ص ۷۲)، ش ۶ (ص ۴۰).

۲. محمد محیط طباطبایی زمان چاپ نخستین شماره درة النجف را ۲ ربیع الاول ۱۳۲۸ نوشته^{۳۱} در حالی که زمان چاپ آن ۲۰ ربیع الاول است. احتمال می‌رود اشتباه مطبعه‌ای باشد.

۳. مرتضی مدرسی چهاردهی، از جمله بنیانگذاران این مجله را شیخ عبدالحسین رشتی یاد کرده و گفته است که «از آخوند خراسانی اجازه تأسیس و انتشار مجله را گرفت».^{۳۲} از آنجا که وی منبع خود را ذکر نکرده است، در صحت این قول اعتباری جدی متصور نیست.

۴. شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعه، سال انتشار این مجله را پیوسته به اشتباه سال ۱۳۲۷ اعلام کرده است^{۳۳} حال آنکه سال تأسیس این مجله ۱۳۲۸ هـ. ق. است.

۵. مجله العرفان که در شهر صیدا واقع در لبنان انتشار می‌یافت، در صفحه ۱۱۸ از سال دوم (سال ۱۹۱۰ م.)، نام مجله درة النجف را به اشتباه

بی نوشتها:

۱. ر. ک: شیخ آقابزرگ تهرانی الذریعه الى تصانيف الشيعه (ج ۱۵). الطبعة الثانية، لبنان - بيروت، دارالاضواء - ص ۳۱۴.
۲. محیط طباطبایی. تاريخ تحليلی مطبوعات ایران. چاپ اول، تهران، انتشارات بعثت، ۱۳۶۶، ص ۲۴۸.
۳. راقم این سطور مقاله مستقلی در خصوص این مجله در دست تهیه دارد.
۴. پیرامون مجله الغری، علاوه بر خود مجله و نیز مراجعه به شماره نخست مجله درة النجف (۲۰ ربیع الاول ۱۳۲۸) به منابع ذیل مراجعه شود: محیط طباطبایی. تاريخ تحليلی مطبوعات ایران. ص ۲۴۷-۲۴۸؛ محمد صدرهاشمی. تاريخ جرايد و مجلات ایران (ج ۱). ص ۲۶۰؛ جعفر خمایی زاده. روزنامه های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ق - ۱۲۸۹ ش. ص ۱۳۳؛ مسعود برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی. ص ۱۹۱؛ مرتضی مدرسی چهاردهی، «نخستین مطبوعات فارسی در عراق» آینده، سال ۵، ش ۷-۹، پاییز ۱۳۵۸، ص ۸۸۲-۸۸۳؛ شهره گل سرخی، «بازتاب انقلاب مشروطه ایران در برخی از نشریات عربی». ایران نامه (امریکا - مریلند)، سال ۱۱، ش ۳، تابستان ۱۳۷۲، ص ۵۰۹-۵۱۰.
۵. آقامحمد محلاتی: آقامحمد بن شیخ اسماعیل بن ملامحمدعلی محلاتی (۱۲۹۵-۱۳۳۷ ه. ق.). در یکی از نامه های واصله به مجله درة النجف (ش ۴-۵، رجب ۱۳۲۸، ص ۲۱۰-۲۱۲) از آقامحمد محلاتی چنین یاد شده است: «خدمت ذی مکرمت جناب مستطاب شریعت مآب، حاوی الفروع والاصول، جامع المعقول والمنقول آقامحمد محلاتی...».
۶. حاج شیخ حسین صحاف اصفهانی (متولد ۱۲۹۵ ه. ق.)، ناشر مجله الغری و درة النجف. وی در سال ۱۳۵۹ ه. ق. پس از آمدن به سامرا، اقدام به صحافی کتابهای کتابخانه مدرسه شیرازی کرد و فهرست سابق کتابخانه را کامل ساخت. (ر. ک: شیخ آقا بزرگ تهرانی، الذریعه (ج ۶). ص ۴۰۴).
۷. «غری» نام قدیم شهر نجف است و منسوب به آن را غروی گویند.
۸. مرتضی مدرسی چهاردهی. همان. ص ۸۸۲.
۹. محمد صدرهاشمی. همان. ص ۲۶۰.
۱۰. درة النجف، ش ۱، (۲۰ ربیع الاول ۱۳۲۸)، صفحه پشت جلد.
۱۱. آقا میرزا علی آقاشیرازی لبیب الملک (۱۲۶۴-۱۳۳۶ ه. ق.) از جمله روزنامه نگاران آزدیخواهی است که در تاریخ مطبوعات ایران جایگاه ویژه ای دارد. وی روزنامه مظفری را در شهر بوشهر، روزنامه ناله اسلام را در مکه و روزنامه انتقام را در کربلا راه اندازی کرد و در ایجاد چاپخانه های متعدد در ایران و هند و عثمانی تلاش نمود. وی همچنین در دفاع از مشروطه فعال بود و برای مثال، در شماره اول از سال هفتم روزنامه مظفری که در ماه صفر ۱۳۲۶ منتشر شد، احکام علما و روحانیان نجف را در وجوب اطاعت از مجلس شورای ملی آورده است.
۱۲. درة النجف، ش ۱، ص ۳۳.
۱۳. شیخ آقابزرگ تهرانی. الذریعه (ج ۱۸). ص ۲۶۳؛ یادآوری می شود که از شیخ اسماعیل محلاتی کتاب فارسی دیگری با نام انوار العلم والمعرفة به جای مانده که جلد اول آن در زمان حیات مؤلف در نجف به چاپ رسیده است

(ر. ک: الذریعه، ج ۲، ص ۴۴۴).

۱۴. الغری، ش ۲ (۱۸ صفر ۱۳۲۸)، ص ۶۵-۸۱.
۱۵. همان، ص ۸۱-۹۶.
۱۶. همان، ص ۸۴.
۱۷. همان، ص ۸۸-۸۹.

۱۸. پیرامون مجله درة النجف علاوه بر خود مجله به کتابهای ذیل مراجعه شود: محمد محیط طباطبایی. تاريخ تحليلی مطبوعات ایران. ص ۲۴۷-۲۴۸؛ محمد صدر هاشمی. تاريخ جرايد و مجلات ایران (ج ۲). ص ۲۸۳-۲۸۴؛ شیخ آقا بزرگ تهرانی. الذریعه الى تصانيف الشيعه (ج ۸). ص ۱۱۲؛ جعفر خمایی زاده، روزنامه های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ق - ۱۲۸۹ ش. ص ۱۳۳؛ مسعود برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی. ص ۱۹۱؛ مرتضی مدرسی چهاردهی، «نخستین مطبوعات فارسی در عراق» آینده، سال ۵، ش ۷-۹، پاییز ۱۳۵۸، ص ۸۸۲-۸۸۳؛ شهره گل سرخی، «بازتاب انقلاب مشروطه ایران در برخی از نشریات عربی». ایران نامه (امریکا - مریلند)، سال ۱۱، ش ۳، تابستان ۱۳۷۲، ص ۵۰۹-۵۱۰.

۱۹. شماره هفت و هشت درة النجف در یک جلد در ذی قعدة ۱۳۲۸ منتشر شده است.

۲۰. در خصوص آیت الله زاده آقامیرزا مهدی (۱۲۹۲-۱۳۶۴ ه. ق.) ر. ک: عبدالحسین مجید کفایی. مرگی در نور (زندگانی آخوند خراسانی صاحب کفایه)، ص ۴۰۲-۴۱۲.

۲۱. سورة مریم، آیه ۵۲.
۲۲. سورة قصص، آیه ۳۰.
۲۳. تصویربرداری از روی جلد مجله به دلیل فرسودگی و رنگ رفتگی میسر نشد. بنابراین، از نخستین صفحه بعد از جلد (شماره اول) تصویربرداری شده است.

۲۴. الذریعه. ج ۱، ص «ز».
۲۵. الذریعه. ج ۴، ص ۲۱۶.
۲۶. درة النجف، ش ۱، ص ۱۴-۳۰.
۲۷. همان. ش ۴-۵، ص ۱۶۰-۱۶۳.
۲۸. همان. ش ۱، ص ۲.
۲۹. همان. ش ۱، ص ۹-۱۰.

۳۰. محمد صدرهاشمی. همان (ج ۲)، ص ۲۸۳؛ جعفر خمایی زاده، همان. ص ۱۴۳؛ محیط طباطبایی، همان، ص ۲۴۷-۲۴۸.

۳۱. محیط طباطبایی، همان، ص ۲۴۷.

۳۲. مرتضی مدرسی چهاردهی، همان، ص ۸۸۲.
۳۳. الذریعه، ج ۱، صفحه «ز»؛ ج ۴، ص ۱۲۶؛ ج ۸، ص ۱۱۲.
۳۴. «مجله العرفان در دومین سال خود خبر انتشار یک مجله ماهیانه فارسی به نام الفرس به مدیریت آقامحمد محلاتی را در نجف می دهد. بر طبق این گزارش، مجله مزبور در بحثهای مذهبی خود به نتیجه قاطعی درباره این که حکومت مشروطه قابل تطبیق با قوانین شرع می باشد رسیده است». ر. ک: شهره گل سرخی بازتاب انقلاب مشروطه ایران در برخی از نشریات عربی. ص ۵۰۹-۵۱۰.